

SİVİL İTTİHATÇI
MALİYE NAZIRI CAVİD BEY

Ayşe Köse Badur lisans eğitimini 2000 yılında İstanbul Üniversitesi'nde tamamlamış, yüksek lisans (2010) ve doktora (2021) derecelerini Boğaziçi Üniversitesi'nden almıştır. 2023-2024 akademik yılında Hebrew Üniversitesi-Golda Meir bursuyla doktora sonrası çalışmalarını Kudüs'te yürüten Dr. Köse Badur, 2023'te British Institute'tan aldığı *Turkish Scholars' Fund* desteğiyle Londra'da, 2025'teyse Fransız Elçiliği'nin *Séjour Scientifique de Haut Niveau* bursuyla Paris'te araştırmalarını sürdürmüştür.

Işık Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi'nde (2017-2023) Modern Türkiye Tarihi, Koç Üniversitesi'nde (2023) İstanbul Tarihi dersleri vermiştir. Yayınları arasında Çağlar Keyder, Fuat Keyman ve Fırat Genç ile birlikte kaleme aldığı *Kentlerin Türkiye: İmkânlar, Sınırlar ve Çatışmalar* (İletişim Yayınları, 2021); Fuat Keyman ile hazırladığı *Kürt Sorunu: Yerel Dinamikler ve Çatışma Çözümü* (Ayrıntı Yayınları, 2019) bulunmaktadır. Erol Ülker ile birlikte *Cumhuriyetin Siyasal ve Düşünsel Serencamı* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2023) adlı kitabın eş editörlüğünü üstlenmiş, *Salgın, İklim ve Toplum* (Metis Kitap, 2022) kitabını yayına hazırlamış ve *68'in Kadınları* (Doğan Kitap, 2010) başlıklı söyleşi kitabını kaleme almıştır. Ayşe Köse Badur, Institut Français d'Études Anatoliennes (IFEA) bünyesinde müşterek araştırmacıdır.

AYŞE KÖSE BADUR

**Sivil İttihatçı
Maliye Nazırı Cavid Bey**

YAPI KREDİ YAYINLARI

*Hürriyet, Adalet, Eşitlik, Kardeşlik
ve
Cumhuriyet'e*

Siyaset, mümkün olanın, erişilebilir olanın — bir başka deyişle, elde edilebilecek en iyinin sanatıdır.

— Otto von Bismarck, Meyer von Waldeck ile sohbetinde,
11 Ağustos 1867

İçindekiler

Kısaltmalar • 13

Önsöz • 15

GİRİŞ VE ARKA PLAN: Bir İnsanın hayat hikâyesi doğumuyla mı başlar? • 21

Selanik, Osmanlı Mali Sistemi ve İttihat ve Terakki İçinde Cavid Bey • 21

Neden Sivil, Neden İttihatçı? Neden Sivil İttihatçı? • 25

Cavid Bey'i Nerede Aramalı? • 28

Tarihsel Arka Plan • 32

Selanik: Kentsel Laboratuvar • 33

Mehmed Cavid'in Etrafındaki Osmanlı Dünyası • 39

BİRİNCİ BÖLÜM: Sivil Kökler: Selanik ve Mülkiye (1876-1908) • 47

Selanik: Başlangıç Noktası • 47

Selanik'in Ekonomik ve Kentsel Dönüşümü • 49

Selanik'in Mahalleleri • 58

Mehmed Cavid'in Büyüdüğü Mahalle • 63

Selanik Sur İçinde Çocuk Olmak • 66

Selanik'te İlk Mektep Yılları • 68

İstanbul ve Mülkiye: Devlet Aklına Doğru • 72

Mülkiye Yılları • 74

İstanbul'da Genç Bir Memur, 1896-1902 • 81

Selanik'e Dönüş ve Jön Türklük (1902-1908) • 87

Jön Türklük Müessesesi: Okul Müdürü Siyaset Sahasında • 93

Makedonya'da Tırmanan Çatışmalar • 100

Devrime Doğru • 107

İKİNCİ BÖLÜM: Devlet Adamı (23 Temmuz 1908-23 Ocak 1913) • 116

Hürriyetin İlk Meyvesi: Yükselen Grev Dalgası • 119

İstanbul'da Siyaset Sahnesi Hareketleniyor • 120

Osmanlı'da Heyecan: Seçimler ve Meclis'in Açılışı • 123

Selanik Mebusan Cavid Bey: Meclis-i Mebusan'da Aktif bir Mebus • 125

Bütçe Çalışmaları • 128

Mali Olanakları Çeşitlendirmek • 130

Cavid Bey'in Meşrutiyet Dönemi Fikir Dünyasına Katkısı: *Ulûm-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası* • 133

- Cavid Bey'in Gözünden 31 Mart Vakası • 137
- Yeniden İş Başı • 144
- İlk Modern Bütçe Meclis Gündeminde: "Yaşamak mesut olmaktan evladır."* • 146
- Maliye Nazırı Mehmed Cavid • 149
- 1909 Anayasa Değişiklikleri, Yasal Reformlar ve Cavid Bey • 150
- Oyun Bozan? 1909 Borç Görüşmeleri ve Sonuçları* • 156
- Selanik'te Anayasanın Yıldönümü Kutlamaları • 157
- Hükümet Düşüren Meseleler: Lynch İmtiyazı ve İspirtolar Kanunu "Siyasi istibdadı yıktık ama mali olanı yıkamadık." • 159
- 1910 Senesi: Yeni Hükümet, Yeni Bütçe, Yeni Kanun, Yeni Bir Borçlanma Serüveni • 164
- Maliye Alanında Yeni Düzenlemeler ve Denge-Denetleme Mücadelesi* • 164
- 1910 Bütçesi • 169
- Güçlenen Muhalefet • 172
- 1910 Borç Krizi ve 1911 İstikrazı • 174
- Siyam İkizleri I: Gümrük Vergileri ve İmtiyazlar • 184
- Siyam İkizleri II: Bütçe Açığı ve Askerî Harcamalar • 188
- 1911 Bütçesi • 195
- Hizb-i Cedid Hareketi, Artan Muhalefet ve Cavid Bey'in İstifası • 201
- 1911 Yazı: İki Farklı Yöne İki Seyahat • 203
- Trablusgarp Savaşı • 207
- Said Paşa Kabinesi • 208
- 1912 İstanbul Seçimi* • 211
- 1912 Seçimleri • 213
- 1912'nin Mali Gündemi • 216
- Cavid Bey Sahada • 216
- İstanbul'da Gündem: Savaş ve Bütçedeki Yansımaları • 218
- Siyasette Tansiyon Yükseliyor • 223
- 1912 Bütçesi: "Eğer arkadaşlarınızın çıkarlarını önceliklendirirseniz çok sevilirsiniz, fakat devletin çıkarlarını göz ardı etmiş olursunuz." • 226
- Hükümet Krizi, Temmuz-Ağustos 1912 • 229
- Kısa Bir Hapis Cezası • 241
- Balkan Savaşları (1912-1913): Sonun Başlangıcı • 242
- Yeniden Sürgün... • 256
- ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Müzakereci, 1913-1914 • 270
- İstanbul'a Dönüş, Müzakerelere Hazırlık • 270
- Müzakerelere Sorunsuz Bir Başlangıç: Viyana ve Berlin, Mart 1913 • 279
- Londra, Mart 1913 • 284
- Nisanda Paris • 287
- Kısa Bir Londra Seyahati • 302
- Osmanlı-Fransız Görüşmeleri, Ağustos-Eylül 1913 • 303

- Paris ve Berlin Arasında İstanbul Ziyareti • 317
- 1913 İttihat ve Terakki Kongresi ve Yeni Siyasi-Ekonomik Yönelimler • 325
- Berlin Görüşmeleri Öncesinde Diplomatik Hazırlıklar ve Müzakereler • 327
- Berlin Görüşmeleri: Mali Bağımsızlık ile Ermeni Reformları Arasındaki Gerilim* • 330
- İç ve Dış Sorunların Kesişim Noktası İstanbul'da • 349
- 1914 Borç Anlaşması – Paris: “İmparatorluğun artık verecek hiçbir şeyi kalmadığı...” • 358
- Savaşın Eşiğinde Maliye Nazırı • 376
- Savaş Çanları Çalarken • 380
- DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Birinci Dünya Savaşı'nın Mali Yükü (1914-1918) • 394**
- 1915: Berlin ve Viyana'da Müzakereler • 402
- Cavid Bey'in Arkadaşları Zöhrap ve Vartkes Efendiler... • 411
- 1915 Yazı, İstanbul • 418
- 1916 Müzakere Cephesi • 425
- Milli Banka Heyecanı: İtibar-ı Milli Bankası Açılıyor • 438
- Savaş Kabinesine Giriş... • 442
- Savaşın Değişen Dengeleri • 450
- Kızıl Devrim ve Savaşın Sonuna Doğru...* • 456
- Kudüs Düşünce...* • 457
- Savaşta Son Viraj • 462
- Son Bütçe Konuşması • 464
- Osmanlı'da Bir ilk: Dahili İstikraz • 465
- BEŞİNCİ BÖLÜM: Muhalif (1919-1926) • 469**
- Yenilgi, Saklanma ve Kaçış: 1918-1919 • 469
- “Efendiler Nereye?” • 476
- İşgal Günlerinde Cavid Bey • 478
- Divan-ı Harp Yargılaması, 1918* • 479
- Sürgünde, 1919-1922 • 483
- İttihatçıların Son Toplantısı, Ocak 1921 • 485
- Londra Konferansı, 1921 • 497
- Yıllar Sonra Yeniden Paris, 18-27 Mart 1921 • 500
- Aliye Hanım ile İzdivaç, 14 Ağustos 1921 • 507
- İttihatçıların Merkez Üssü Haline Gelen Roma'da • 508
- Fransa Menton'da Sürgünün Son Virajı, 18 Ekim 1921-3 Temmuz 1922* • 511
- İstanbul'a Dönüş ve Yeni Hayat • 519
- Lozan Müzakereleri: Ankara ile Uzlaşma için İlk ve Son Şans • 525
- 6 Aralık 1922 Teklifi ve Borçlar Meselesi* • 528
- İstanbul'da Muhalefetin Zirvesinde, 1923-1926 • 537
- Osman Şiar Dünyaya Geldi • 557
- Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Kuruluyor • 562

Siyaset ve Aile Hayatı Ekseninde İstanbul'da Son Dönem, 1925-1926 • 564

İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemesi • 568

İzmir'de Tutukluluk • 573

Ankara'da Yargılama • 577

Cavid Bey'in Ardından... • 590

ALTINCI BÖLÜM: Sivil İttihatçı • 593

Ekler: • 607

Kaynakça • 628

Dizin • 645

Kısaltmalar

BEO	Babıâli Evrak Odası
BOA	Başbakanlık (Cumhurbaşkanlığı) Osmanlı Arşivi
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
DH	Dahiliye Nezareti
DH.SAİD.d	Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri
DH.ŞFR	Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî Belgeleri
EMRO	Dış Makedon Devrimci Örgütü
FO	Foreign Office
HİF	Hürriyet ve İtilaf Fırkası
HR.SYS	Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Belgeleri
İ.DUİT	İrade Dosya Usulü İradeleri
İ.TNF	İrade Ticaret ve Nafia
İMRO	İç Makedon Devrimci Örgütü
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti
MF	Maarif Nezareti
MKT	Mektubî Kalemî Belgeleri
TNA	The National Archives
TpCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
UİİM	Ulûm-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası

Önsöz

Bir kitabın yayına hazırlanmasının arkasında sadece yazarın çabası bulunmaz, kitap kolektif bir çalışmanın eseridir. İçeriği yazarın ürünü olsa da onu yeniden eleştirel bir gözle okuyacak, sayfalara yerleştirecek, heyecanla beklenen kapağı tasarlayacak bir ekibin yoğun çabası gereklidir. Bu kitapta da pek çok kişi ve kurumun katkısı var. Onlara içten teşekkürlerimi dile getirmeden önce kitabın içeriğine dair önemli gördüğüm birkaç düşüncemi okuyucuyla paylaşmak istiyorum.

2021 yılında tamamlanan doktora tezinden yola çıkan bu kitap, tezin içeriğini aşan kapsamlı bir çalışmanın ürünüdür. Bu tez çalışması Cavid Bey'in hayat öyküsünü içerse de esas olarak 1908-1914 yılları arasındaki faaliyetlerine, maliye nazırı olarak görevlerine, mali ve diplomatik temaslarına ve İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) içindeki rolüne odaklanmıştır. Oysa doğumundan yaşamının sonuna dek (1876-1926) geçen zaman imparatorluktan ulus-devlete geçişi içeren Türkiye tarihinin belki de en önemli dönemidir. II. Abdülhamid'in uzun süren otoriter iktidarından bu süreçte ortaya çıkan devrimci kuşağa, İkinci Meşrutiyet'in siyasi çalkantılarla geçen düzeninden savaşlarla dolu bir on yıla, Cumhuriyet'in kurulmasından siyasi hesaplaşmalara... Bu gelişmelerin içinde onlarca aktör ve olay, ekonomik kriz ve toplumsal altüst oluş, değişim ve dönüşüm yer almaktadır. Tüm bunların orta yerinde duran, ekonominin ve maliyenin başında bulunduğu için her konuya hâkim bir maliye nazırı, kendi başına çok yönlü ve ilginç bir karakter: Mehmed Cavid.

Elinizdeki kitabın amacı gerek biyografi gerek yakın dönem Türkiye tarihi ve ekonomi-politiği üzerine yapılan çalışmalar üzerine yeni bir taş ekleyebilmektir. Bunu yaparken Cavid Bey'in günlükleri olan *Meşrutiyet Ruznâmesi*, arşiv belgeleri, anılar, ikincil kaynaklar gibi farklı belge ve çalışmalardan yararlanarak kendi düşüncelerimi oluşturmaya çalıştım. Cavid Bey gibi gerek siyasi gerek ekonomik alanda öne çıkmış birinin farklı konulardaki görüşlerinin pek çok kişinin ilgi ve merakına mazhar olduğunu gördüm. Cavid Bey bir maliye nazırı olarak mali, hukuksal, ekonomik ve toplumsal hayata dair hükümetlerin yürürlüğe koyduğu düzenlemeler hakkında söz sahibi bir kişidir. Bu nedenle üzerinde çalıştığı her konuya değinmektense onun temel bakış açısını yansıtmaya çalışmak bu kitabın en önemli hassasiyetlerinden biri olmuştur. Bu bağlamda konuyu ele alan kişinin kendi eğitimi, ilgi alanları ve bakış açısı da konuya yaklaşımda belirleyici olmuştur. Kitabın

içeriğini belirleyen başlıca unsurlardan biri de temel kaynağını oluşturan Cavid Bey'in günlüklerindeki ayrıntılı notlardır. Bu notlar bize, karar alma mekanizmalarının uzun olay örgülerini ve müzakere süreçlerini adeta bir sinema sahnesi gibi aktarmakta, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devreden pek çok siyasi refleksin tezahürlerini ortaya koymaktadır. Ayrıntılı olmakla birlikte, belki de milyonlarca insanın hayatını etkileyen kararlara giden süreçleri göstermeleri bakımından önemli görülmüştür. Kitabın gayesi Mehmed Cavid'i fikirleri, sözleri ve eylemleriyle bir arada kavramak ve onun bu geniş siyasi zemindeki yerini bulmaya çalışarak yeni sorulara kapı açmaktır.

Sosyal bilimlerin ilgi alanı siyasi, sosyal ve ekonomik veçheleriyle birlikte aslında hayatın kendisidir. Sosyal bilimler zaman içinde tartışarak üretilmiş kavramlardan yararlanır, o trubazanlara tutunarak onlarla birlikte düşünür. Ancak biyografi üzerine çalışırken karşılaştığımız olay ve olguları elimizdeki kavramların içine yerleştirmek bazen bizi gerçeklerden uzaklaştırabilir. Biyografi olaylara, kişilere, fikirlere ve en önemlisi anlık seçimlere odaklanmamıza; soğukkanlılıkla anlamaya çalıştıktan sonra yeniden sosyal bilimlerin kavramlarına dönerek değerlendirmemize imkân tanır. Bu sayede sosyal bilimlerin kavram dünyasına esneklik getirmeye, olayları ve gelişmeleri dönemin koşulları içinde değerlendirmeye olanak sağlar. Cavid Bey üzerine hazırlanan bu çalışma gerek Cavid Bey'in kendisini gerek İTC'yi gerek bu uzun dönemi daha berrak ve anlaşılır kılmayı amaçlamaktadır. Bireye hangi sorular ışığında yaklaşmalı sorusunun yanıtını ararken Fatmagül Berktaş'ın Hannah Arendt'e referansla hatırlattığı şu cümle önemliydi; "Bu dünyada bir şey yapmak için tartışmaya katılmak yeterlidir." Cavid Bey hayatının sonuna dek, hatta hayatına mal olacak şekilde bu tartışmaya katılmakta kararlı ve dirençlidir. Bu tartışma alanının varlığı onun olmazsa olmaz ilkesidir. Benim hareket noktam da Cavid Bey'i bir maliyeci, bir liberal iktisatçıdan çok, bir politik aktör olarak almak ve onu kamusal kimliğinin içinde yer aldığı çoğulluk –Osmanlı siyasal sistemi, yönetici eliti, İTC, uluslararası diplomasi ve finans ağı ile dost çevresi– içinde aramaktı. Bu amaca ulaşmak için gözlerimi onun sözlerinden ve eylemlerinden ayırmamalı, Cavid Bey'in zihnine konuk olmalı ve ardından kendi zihnimde geri dönüp özneyi sosyal bilimlerin kavramları yardımıyla değerlendirmeye özen göstermeli ve en sonunda da Walter Benjamin'in işaret ettiği üzere bir öykü anlatmalıydım. Umarım Cavid Bey'in bu biyografisi ve öyküsü amacına ulaşabilir.

Bu çalışmanın arkasında uzun bir akademik mesai var. Bunun için öncelikle yüksek lisans ve doktora danışmanım olan, bu süreçte beni her zaman destekleyen sevgili hocam Zafer Toprak'ı rahmetle anar, teşekkür ederim. İkinci olarak, kıymetli hocam ve sonrasında yakından çalışma fırsatı bulduğum Çağlar Keyder'e müteşekkirim.

Bizleri şekillendiren köklü eğitim kurumlarına, kamusal eğitime inanan biri olarak İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü benim için son derece önemli iki kurumdur. Atatürk Enstitüsü'ndeki hocalarımı anmak istiyorum. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü siyaset bilimi ve hukukun farklı alanlarında kamu düşüncesini merkeze alan eğitimiyle bu kitabın bakış açısının mimarıdır.

The Lady Davies Fellowship bursu ile Hebrew Üniversitesi'nden kazandığım doktora sonrası araştırmacı bursu sayesinde birlikte çalışma imkânı bulduğum, Balkan tarihi başta olmak üzere Osmanlı tarihi üzerine çok önemli yayınları bulunan sevgili Eyal Giniö'ya çok teşekkür ederim. 19. yüzyıl sonu Osmanlı kent dokusunun izlerinin hâlâ hissedildiği belki de yegâne kent olan Kudüs'te Eyal Giniö ile çalışmak, kitabın ilk bölümü üzerine araştırma yapmak ve Cavid Bey üzerine konuşmalar gerçekleştirmek benim için ufuk açıcı oldu.

Sevgili meslektaşım, IFEA İstanbul'un direktörü Philippe Bourmaud ile akademik sohbetlerimiz beraber çalışma pratiğine dönüştü. Fransız Elçiliği'nden aldığım Séjour Scientifique de Haut Niveau bursuyla Paris'te çalışma fırsatım oldu; Fransız Elçiliği ile IFEA İstanbul'a ve Philippe Bourmaud'ya teşekkür ederim. Beni Paris'te misafir araştırmacı olarak kabul eden CETOBAC'a (Centre d'études turques, ottomanes, balkaniques et centrasiatiques) ve özellikle de direktörü Marc Aymes'e müteşekkirim. Bu süreçte Collège de France kütüphanesinde Osmanlı tarihçileriyle çok rahat bir ortamda çalıştım. Sevgili Emre Onar'a desteği teşekkür ederim.

Bu kitabın özellikle son bölümünde İngiliz arşivlerinden edindiğim belgeler benim için çok yararlı oldu. British Institute at Ankara'dan aldığım burs Londra'da bulunan The National Archives ve The British Library'de araştırma yapmama olanak sağladı. Sevgili meslektaşım Daniel MacArthur'a teşekkür ederim.

Sayın Celali Yılmaz'a sabır ve titizlikle, derin birikimini kullanarak yaptığı katkılar için müteşekkirim.

Atatürk Enstitüsü'nden Türkiye'nin farklı kentlerindeki projelere ve oradan da dostluğa geçtiğimiz Evren Mehmet Dinçer'e kitaba katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Salt Galata ve özellikle Sayın Lorans Tanatar Baruh'a arşivlerini açarak her zaman nezaketle yardımcı oldukları için teşekkür ederim.

Cavid Bey'in ailesine ulaşmak benim için bu kitabın en özel ve ayrıcalıklı kısmı oldu. Cavid Bey'in büyük yeğeni Emine Gerçel Onur ve ailesiyle tanıştım. Emine Hanım ile uzun sohbetlerimizde Cavid Bey'in aile geçmişini konuşmak son derece aydınlatıcı oldu. Kendisi tüm zarafetiyle Cavid Bey'in

bazı yazışmalarını ve fotoğraflarını kitapta kullanılmak üzere benimle paylaştı, müteşekkirim.

Kitap üzerinde çalışırken Cavid Bey'in özellikle doğup büyüdüğü çevreyi daha iyi anlama kaygısı güttüm. Bu bağlamda Selanik kentinin iç dinamiklerini anlamam için bir pencere açan The Society for Sabbatean Studies'e, Uluç Özüyener'e ve yine aile üyelerinden Nur Gerçel ile Lale Gerçel'e teşekkür ederim.

Bu kitabın temel kaynağı Cavid Bey'in günlükleridir. Her biri 600 sayfayı aşan dört ciltlik *Meşrutiyet Ruznâmesi*'nin transliterasyonunu yapan Hasan Babacan ve Servet Afşar bu meşakkatli çalışmayla ben dahil bu alanda çalışan araştırmacılar için çok faydalı bir yayın hazırlamışlardır. Kendisiyle tanışmasak da Nazmi Eroğlu'nun *İttihatçıların Ünlü Maliye Nazırı Cavid Bey* kitabı çalışmamın başlangıç noktası olmuştur. Murat Özyüksel'in Bağdat Demiryolu üzerine ayrıntılı çalışması dönemin müzakerelerini aydınlatmıştır. Osman Selim Karahasanoğlu'nun Cavid Bey, İstiklal Mahkemeleri ve dönem hakkındaki yayınları da yine son derece önemlidir. Bu dönemi çalışanlar için sürekli geri dönecek kaynaklar vardır; Tarık Zafer Tunaya ve Feroz Ahmad'ı rahmetle anıyorum.

Bu uzun soluklu kitap pek çok akademik dostluk sayesinde yazılırken bu süreçte yepyeni bağlar da kuruldu. Yüksek lisans yıllarına dayanan ve zamanla akademik yoldaşlığa dönüşen arkadaşlığımız için Ekin Mahmuzlu'ya; mektuplardaki düğüm olmuş harfleri çözmeme yardımcı olan sevgili Budak Kayabek'e; Kudüs'te yaptığımız uzun sohbetlerde Afrika üzerine çalışmalarını paylaşırken insan hikâyelerinin ortak izlerini sürmemi sağlayan Ruth Gino'ya; Paris'te akademik kader birliğini paylaştığımız Catherine Pinguet'ye; içten dostluğu ve desteğiyle her zaman yanımda olan sevgili Ayhan Aktar'a; bu süreçte derleme bir kitap dahil pek çok çalışmayı beraber gerçekleştirdiğimiz Erol Ülker'e; Cavid Bey üzerine kaleme aldığım ilk İngilizce makalem için bana davette bulunarak zihin dünyama farklı bir egzersiz alanı açan Ümit Kurt'a; okyanus ötesinden sorularımı nezaketle yanıtlayan sevgili Hakan Özoglu'na; yakın bir zaman önce tanışmamıza rağmen Selanik'e aynı heyecanla yaklaştığımız Arda Ekşigil'e ve Ayşe Ozil'e içten dostluğu için müteşekkirim.

Kitabın en heyecanlı kısımlarından biri de fotoğraflar ve kartpostallardı. Görsellere bir zaafım olduğunu kabul ediyorum! Paris'te bulunan The Musée d'Art et d'Histoire du Judaïsme müzesinde ziyaret ettiğim "Salonique 1870-1920" sergisindeki Selanik fotoğrafları çok etkileyiciydi. Pierre de Gigord koleksiyonundan hazırlanan bu sergi Catherine Pinguet tarafından düzenlenmişti. Selanikli fotoğrafçı Ali Enis'in gözünden Cavid Bey dahil pek çok önemli kişiyi ve olayı o karelerde görmek mümkündü. Catherine Paris'te beni

Pierre de Gigord ile tanıştırdı ve onun II. Meşrutiyet ve erken Cumhuriyet dönemine ait zengin koleksiyonuna eriştim. Pierre de Gigord'a teşekkürlerimle. İstanbul'daysa sevgili dostumuz Seyhun Binzet'e son derece kapsamlı koleksiyonunu bana açtığı için minnettarım. Arşivine gerçekleştirdiğim iki ziyarette de kartpostalların fotoğrafını doya doya çektim! Sevgili Cengiz Kahraman'a arşivinden önemli fotoğrafları paylaştığı için müteşekkirim. Sevgili Yusuf Bahadır Çelik, Selanik haritalarını yeniden tasarladı; görseller kadar haritalar da bu çalışma için çok önemliydi.

Doğduğu günden beri Türkiye siyaseti kulağına ninni olan, Cavid Bey ile büyüyen, annesine "Kitap her şeyden önemli" diyen sevgili oğlum Ali'ye...

Bu kitabı bir açıdan birlikte hayata geçirdik; hepimize müteşekkirim...